

VĒSTURNIEKI LETONIKAS VII KONGRESĀ*

Šogad Rīgā, Daugavpilī un Liepājā notika kārtējais – nu jau VII Letonikas kongress, kurš šoreiz bija veltīts Latgales kongresa 100. gadadienas atcerei.

Kongresu ievadīja atklāšanas pasākums Daugavpils Universitātē 26. oktobrī un noslēdza plenārsēde Latvijas Zinātņu akadēmijā 3. novembrī, kurā Valsts pētījumu programmas (VPP) “Letonika” projektu vadītāji sniedza pārskatus par paveikto 2017. gadā. Laikā starp minētajiem pasākumiem norisinājās darbs sekcijās, no kurām vienu organizēja arī VPP “Letonika” 2. projekta “Latvijas vēsture: kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā” izpildītāji.

Sekcijas tēma “Sociālpolitiskās norises Latvijas kultūrtelpā”, ietverot četrus tematiskos blokus, izvērstus četrās sēdēs, tika risināta divas dienas – 30. un 31. oktobrī. Tās darbu atklāja LU prorektore humanitāro un izglītības jautājumu jomā **Inas Druvietes** un VPP “Letonika” 2. projekta vadītāja **Gunta Zemīša** ievadvārdi. Savā uzrunā I. Druviete piešķārās jautājumam par humanitāro zinātņu nozīmi mūsdienās un valsts pasūtījumu zinātniekiem. Līdz šim tas izpaudies valsts pētījumu programmu veidā, no kurām vismaz viena parasti tika veltīta humanitārajām zinātnēm. Esošā Valsts pētījumu programma “Letonika” šogad noslēdzas. Prorektore uzsvēra, ka Latvijas Universitāte apzinās humanitāro zinātņu lomu un atbalsta jaunu pētniecības programmu izsludināšanu iespējami tuvā nākotnē, lai valsts jubilejas gadā neveidotos pārrāvums, kurš ne tikai aizkavētu turpmākos pētījumus, bet varētu novest arī pie zinātnieku aizplūšanas. Tāpat I. Druviete aicināja zinātniekus uz ciešāku sadarbību ne vien humanitāro zinātņu ietvaros, bet arī ar citu zinātņu nozaru pārstāvjiem. G. Zemītis savukārt atgādināja, ka šis ir VPP “Letonika” noslēguma gads, kad jāpaveic vēl nepadarītie darbi. Arī šīs sekcijas referāti plānoti tā, lai ietvertu tēmas, kurām līdz šim projekta gaitā nav veltīta pietiekama uzmanība – īpaši tas sakāms par starpetnisko atiecību jomu.

Pirmā tematiskā bloka “Vēstures avoti par Latvijas sociālpolitiskajām norisēm” ietvaros tika nolasīti četri referāti: **Mārīte Jakovļeva** “*Kurzesmes ev. lut. baznīca un latvieši pēc 16. gs. 2. puses – 18. gs. materiāliem LVVA*”, **Muntis Auns** “*Vaku grāmatas kā demogrāfiskās vēstures avots*”, **Anita Čerpinska** “*Rīgas mastu šķirotāju un pārcēlāju sūdzības Krievijas*

* Pārskats sagatavots VPP “Letonika” LETONIKA ietvaros.

Referē LU Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece
Māriete Jakovļeva. G. Zemīša foto

augstākās varas instancēs, 18. gs. vidus – 19. gs. sākums”, Daina Bleiere “Franču grupas lieta 1951. gadā: LPSR Valsts drošības ministrijas izmeklētāju metožu atslogojums krimināllietās”.

Pirmajos trijos tika aplūkoti vēstures avoti – arhīva dokumenti, t.sk. vaku grāmatas un noteiktas sociālprofesionālās grupas rakstītas sūdzības, kas liecina par laiku, kad veidojās latviešu etniskā identitāte. Tā tapa vispirms cīņā par savām ekonomiskajām tiesībām un sākotnēji aptvēra nelielu latviešu slāni. Savukārt vaku grāmatas satur liecības par demogrāfisko situāciju latviešu zemnieku vidē, šīs kārtas mobilitāti 18. un 19. gadsimtā. Citam laika posmam piederīgi bija D. Bleieres referātā vērtētie avoti, kas norāda uz metodēm, ar kādām PSRS represīvie orgāni izrēķinājās ar režīmam nevēlamiem cilvēkiem. Tiem, kurus viņu iepriekšējo nopelnu vai intelektuālo spēju dēļ okupācijas vara uzskatīja par sev nevēlamiem, būtībā tika radītas apsūdzības no nekā. Izmantojot izsmalcinātas spīdzināšanas un ietekmēšanas metodes, cilvēki tika salauzti, viņiem tika piespriesta brīvības atņemšana uz ilgiem gadiem ar tai sekojošu atstumtību no aktīvas darbības pēc soda izciešanas.

Otrs tematiskais bloks “Sociālpolitiskās norises Latvijā 20. gs.” ietvēra piecus referātus. **Inna Gīle** pētījusi līdz šim neaplūkotu tēmu

“*Pašnāvības Latvijas armijā 1928. gadā*”, kad bijis vislielākais pašnāvību skaits ne tikai armijā, bet Latvijā kopumā. Par to trauksmi cēla tā laika Latvijas prese. Pētniecībā ir aktuāls jautājums par kara radīto iespaidu uz cilvēku psiholoģisko veselību. I. Gīles pētījums parādīja, ka armijā izpaudās tās pašas tendences, kas sabiedrībā kopumā, – pašnāvības tika izdarītas galvenokārt personīgu problēmu dēļ – neveiksmes privātajā dzīvē, alkohola lietošana, nespēja iekļauties armijas dzīvē. Pārsteidzoši, ka starp pašnāvību izdarījušajiem nebija kara veterānu, kā to varētu sagaidīt.

Juris Pavlovičs referēja par tēmu “*Lētais luksuss*” 20. gs. 30. gadu 2. puses Latvijas ikdienas dzīvē”. Vispirms viņš aplūkoja pašu jēdzienu “lētais luksuss”, kas ieviesās pēc Pirmā pasaules kara, kad daļa sabiedrības izmantoja lētas lietas, kas ārēji atgādināja tādas pašas, kuras lietoja sabiedrības turīgās aprindas, bet bija zemākas kvalitātes un tāpēc lētas, tādējādi radot iluzoru piederību sabiedrības vidusšķīrai, vai iztēlē pat paceļoties tai pāri. Latvijā tas izpaudās, iegādājoties dažas importa preces, piemēram, tabaku, uzvalkus, kas ārzemēs bija lēti, bet Latvijā bija reti sastopami.

Edvīns Evarts ziņojumā “*Tautas veselība un farmakoloģija Otrā pasaules kara laikā Latvijā 1941–1945*” parādīja, ka jau Otrā pasaules kara sākumā Latvija zaudēja gan ārstus, gan farmakologus, kas saistāms ar šīs profesijas pārstāvju pārliecinošu piederību divām Latvijas starpkaru perioda mazākumtautībām – vāciešiem un ebrejiem. Vācieši izceļoja pēc Molotova–Ribentropa pakta noslēgšanas, bet ebreji tika iznīcināti holokaustā. Nacistiskās Vācijas nespēja apgādāt ar medikamentiem okupētās teritorijas radīja situāciju, ka Latvijā pastiprināti sāka lietot homeopātiskās zāles. Drogu vākšanā iesaistījās gan pieaugušie, gan skolu jaunatne.

Dzintars Ērglis un **Arturs Žvinklis** bija sagatavojuši referātu “*Padomiskie Līgo svētki (1945–1959)*”. Līgo svētku piemērs uzskatāmi parādīja, kā notika sovetizācija, pakļaujot senos latviešu svētkus brutālai ideoloģizācijai, kas, lūkojoties no laika distances, šķiet pat komiska. Tomēr, apzinoties, ka “padomju Līgo dziesmas” “vāca” un sacerēja ne tikai netalantīgi, padomju režīmam uzticami cilvēki, bet arī jomas profesionāļi, kas atstājuši nopietnu literāro mantojumu, varam apjaust, cik visaptverošs un biedējošs bija padomju režīms. Domājams, šis referāts, kurš vietām raisīja smaidu par referenta citētajās tautas dziesmās daudzdzināto Jānīti, kura vārtu staba galiņā sistās vara bungas pārmācot

Čērčila rībinātās kara bungas, vai arī jūsmoja par nespēju Jāņu naktī atšķirt “kura pilsētiece, kura kolhozniece”, jo abām “zīda svārki mugurā”, atsaucā atmiņā arī D. Bleieres ziņojumu par to, kas notika ar tiem, kuriem jau 1951. gadā tas šķita nepieņemami. Pēc nacionālkomunistu sagrāves 1959. gadā tika aizliegti arī sovietizētie Līgo svētki.

Inetas Lipšas referātā “*Ārzemnieki un padomju pilsones: satikšanās vietas Rīgas sociālajā ģeogrāfijā (1956–1963)*” skarts jau nedaudz vēlāks sovietizācijas periods – laiks, kad veidojās pirmie kontakti ar ārzemniekiem, kuri ieradās ostas pilsētā Rīgā. Referāts parādīja gan padomju represīvo orgānu darbību, pakļaujot kontaktus ar ārzemniekiem totālai kontrolei, gan tā laika sabiedrības morāli, kas bieži bija krietni vien atšķirīga no oficiālās propagandas veidotā idealizētā “padomju cilvēka” tēla. Zīmīgi, ka režīms jebkurā sabiedrībā sastopamos netikumus – tieksmi pēc ātras peļņas, režīma apstākļos tikpat kā nepieejamajām importa precēm un ar to saistīto prostitūciju, valūtu spekulāciju, kontrabandu – centās ne tikai apkarot, bet arī pakļaut savai kontrolei, lai izmantotu izspiegošanai un šantāžai. Kopumā šī sekcija parādīja tendenci, kura vērojama ne tikai Latvijā – vēsturnieki aizvien vairāk pievēršas sociālās vēstures jautājumu pētniecībai.

Trešajā tematiskajā blokā “Starpetniskās attiecības: teorētiskie aspekti” tika nolasīti trīs referāti. Pirmie divi bija veltīti etnisko jautājumu skaidrošanai aizvēsturē. **Guntis Gerhards** referēja par tēmu “*Etniskā antropoloģija: realitāte vai mīts?*”, bet **Guntis Zemītis** – “*Gotu jautājums Latvijas arheoloģijā*”. G. Gerhards kritiski vērtēja bijušajā Padomju Savienībā tik populāro etnisko jautājumu skaidrošanu pēc antropoloģiskām pazīmēm – galvaskausa uzbūves, sejas platuma, profilējuma u.c. dotumiem. Līdzīgi, izmantojot t.s. “gotu jautājumu” Latvijas arheoloģijā, G. Zemītis parādīja, cik dažādi var traktēt materiālās kultūras liecības un, saistot to izcelsmi ar dažādiem etnosiem, tādējādi it kā pierādīt jaunu etnisku grupu iecelošanu. Rezultātā secinājumi var būt subjektīvi un balstīti pētnieka ideoloģiskajā pārliecībā.

Ilze Boldāne-Zeļenkova referēja par tēmu “*Starpetnisko attiecību izpēte etnoloģijā: SIEF 13. kongresa konteksts*”, kas vērtējama kā mēģinājums noskaidrot diskursus, kādos pēdējā etnologi un folkloristiem starptautiski nozīmīgā zinātniskā notikuma ietvaros tika vērtētas starpetniskās attiecības. Kongresā bija vērojama zināma zinātnieku “vienošanās” runāt par kultūrai, nevis tautai piederīgajiem. Iespējams, aizvien lielākā cilvēku mobilitāte, laulības dažādām tautām piederīgo starpā arī ir bijis iemesls, lai sāktu atteikties no etniskajām kategorijām. Definēt

piederību kādai noteiktai kultūrai, kultūras telpai ir daudz vieglāk nekā mēģināt skaitīt, kurā tautā personas priekšteču loks ir vairāk pārstāvēts, ir pārliecinošāks.

Ceturtajā tematiskajā blokā “Kultūrvēsturiskā mantojuma un vides starpdisciplinārā izpēte” tika nolasīti pieci referāti.

Dardega Legzdiņa, Gunita Zariņa un Ilze Loze pieteiktās tēmas “*Aboras apmetnes iedzīvotāju senā uztura un apbedījumu hronoloģijas problemātika*” ietvaros uzskatāmi parādīja, kā ar mūsdienu pētniecības metodēm, izmantojot gan bioarheoloģiskos materiālus, gan eksakto zinātņu sasniegumus, ir iespējams iegūt jaunas, pamatotas atziņas gan par apbedījumu vecumu, gan izmaiņām saimnieciskajā dzīvē.

Normunds Jērums referātā “*Dzelzs rotadatas Tērvetes pilskalnā*” secināja, ka ievērojamais zemgaļu administratīvais un militārais centrs Tērvetes pilskalnā varētu būt pastāvējis īsāku laika posmu, nekā pieņemts uzskatīt līdz šim. Referents izteica varbūtību, ka tas veidots 12. gadsimtā, bet agrākais pilskalns meklējams citur – iespējams, Tērvetes Zviedru kalnā, kuru pieņemts uzskatīt par krustnešu celtu nocietinājumu “Svētkalnu”, kas minēts Atskaņu hronikā.

Elīna Guščika ziņojumā “*Vidējā dzelzs laikmeta līdzinie skeletpaki agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulaukos*” aplūkoja vienu no lūzuma punktiem Latvijas aizvēsturē, kad 5.–6. gadsimtā līdzās kapu uzkalniņiem pastāv arī līdzinie kapi, kas pakāpeniski kļūst par vienīgo apbedīšanas veidu.

Ieva Pigozne izvēlētās tēmas “*Starptautiskās modes ietekmes un daži latviešu līgavu vainagi 19. gadsimtā*” ietvaros salīdzināja Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā esošos četrus kāzu vainagu paraugus ar folkloras materiālu par šo materiālās kultūras elementu. Referente izteica pieņēmumu, ka ietekmes līgavu vainagos vairāk nākušas no rietumiem vietējās vācu sabiedrības, ceļojošo amatnieku un tirdzniecības iespaidā un ka šādi vainagi valkāti kopā ar tradicionālo tautastērpu. To izmantošana beigusies līdz ar pilsētas modes apģērba ienākšanu.

Anete Karlsonē referātā “*Etniskie aspekti nemateriālā kultūras mantojuma – krāsaugu lietojuma tradīcijā Latvijā 19. gs. beigās – 20. gs.*”, kas balstīts plašās avotu studijās (prese un etnogrāfisko ekspedīciju materiāli), secināja, ka etniskā aspekta akcentējums publikācijās par krāsaugu lietojuma tradīciju saistāms ar sociālpolitiskām norisēm sabiedrībā un ir konstatējams galvenokārt divos periodos – 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta 30. gados un ka informācijas aprītē par krāsaugiem netiek izmantoti etniski kritēriji.

Vēsturnieku sekcija Letonikas VII kongresā aktualizēja virzienus, kuros programmas ietvaros un arī ārpus tās šobrīd strādā LU Latvijas vēstures institūta pētnieki. Izvērtējot VPP "Letonika" projekta Nr. 2 "Latvijas vēsture: kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā" rīkotajā sekcijā nolasītos, sociālpolitiskās vēstures aspektiem veltītos referātus, secināms, ka vēsturnieku pētījumos uzsvars šobrīd ir pārvirzīts uz sociālo norišu analīzes pusi.

Kongress, kurš kopumā bija veltīts Latgales kongresa 100. gadadienai, uzskatāmi apliecināja humanitāro zinātņu nozīmi mūsdienās. Atbildes uz dažkārt emocionāli sakāpinātiem jautājumiem par Latgali meklējamas gan vēsturnieku, gan valodnieku pētījumos, turklāt nebūt ne tikai par 20. gs. notikumiem. Rūpīga jautājuma izpēte, uzkrātās un jaunradītās zināšanas ir pamatots pretarguments emocijām, kuras dažkārt var izmantot arī savtīgās vai pat politiskās interesēs.

Guntis Zemītis, Ilze Boldāne-Zeļenkova